

PARTICIPATIEDOCUMENT

Resultaten stakeholdersessies, inwonersavonden en interviewronde die zijn gehouden ter input voor de Duurzaamheidsprogramma, Warmteverkenning en het Wind- & Zonbeleid van de gemeente Midden-Drenthe

Opgesteld door Royal HaskoningDHV in opdracht van de gemeente Midden-Drenthe
Juni 2019

COLOFON

Titel	Participatiedocument Midden-Drenthe
Versienummer	1.0
Datum uitgifte	Juni 2019
Opdrachtgever	Gemeente Midden-Drenthe
Opdrachtnemer	Royal HaskoningDHV
Auteurs	Annemarie Rook, Anke Lodder, Anja Boekenoogen
Contactpersoon	Annemarie Rook
Contactgegevens	annemarie.rook@rhdhv.com

Royal HaskoningDHV is een onafhankelijk international ingenieursbureau dat adviesdiensten levert voor de totale leefomgeving. Hierbij is duurzame ontwikkeling een van de belangrijkste drijfveren. Onze overtuiging is dat echte oplossingen alleen ontstaan door samenwerking met partners, klanten en andere belanghebbenden.

Inleiding

Iedereen die heeft meegedaan, vindt hopelijk in dit document herkenning van wat is ingebracht. En iedereen kan in dit document zien wat er leeft.

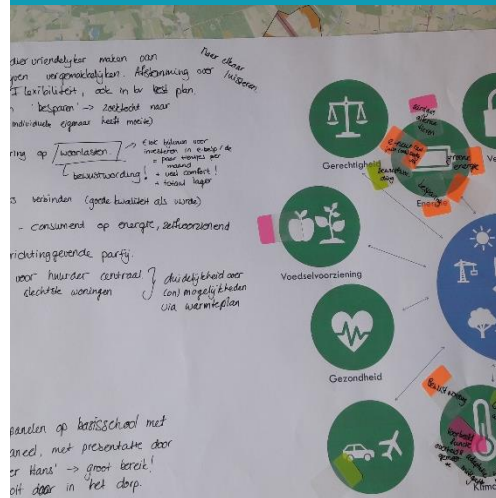
dit participatiedocument?

- een overzicht van de gesproken holders en op welke manier zij en meegedacht met de gemeente en Drenthe over duurzaamheid;
- een overzicht van de prachte ideeën en wensen en nste mate van betrokkenheid van holders bij de verduurzaming van en Drenthe;

We hebben een grootschalige enquête gehouden in het kader van de op te stellen Omgevingsvisie. Hierin hebben we ook vragen over duurzaamheid opgenomen. Daarnaast hebben we op straat en in de supermarkt korte interviews met voorbijgangers gehouden. Ook hebben we relevante stakeholders geïnterviewd in één-op-één gesprekken.

Voor verschillende groepen stakeholders hebben we ateliers georganiseerd om met hen te sparren over thema's als energie, circulaire economie en de warmtetransitie. Zowel professionele stakeholders (woningbouwcorporaties, ondernemers etc.) als belangengroepen hebben we hiervoor uitgenodigd. Zij hebben meegedacht over belangrijke thema's en de benodigde rol van ons als gemeente.

We hebben de verduurzamingsopgave van elektriciteit voorgelegd aan inwoners tijdens drie dialoogsessies. Tijdens deze sessies zijn we dieper ingegaan op de impact van grootschalige elektriciteitsopwekking door middel van zon- & windenergie in het buitengebied. Naast het inwinnen van informatie is ook getracht begrip voor de opgave te creëren.

1. Interviews en enquêtes

Wat hebben we gedaan?

1. Straatinterviews en enquête met 487 inwoners

Tussen 11 t/m 15 maart en 1 t/m 5 april hebben we inwoners op straat en in de supermarkt geïnterviewd. Ook hebben we een enquête gehouden. Deze enquête was 3 weken beschikbaar via internet (13 maart tot en met 5 april). De vragen in de enquête gingen over uiteenlopende onderwerpen met betrekking tot de fysieke leefomgeving. Hoewel de enquête vanuit de Omgevingsvisie georganiseerd was, zijn de antwoorden van inwoners ook relevant voor de duurzaamheidsvisie, want we hebben ook vragen over duurzaamheid gesteld.

In totaal hebben 487 mensen meegedaan aan de enquête of de vragen op straat beantwoord.

2. Verkennende interviews met relevante stakeholders

De gemeente kan niet alleen aan de slag met het onderwerp duurzaamheid, iedereen staat voor dezelfde opgave. Van overheid, bedrijfsleven tot inwoners. Met een aantal relevante stakeholders hebben we één-op-één gesprekken gevoerd om samenwerkingskansen te identificeren. De volgende partijen zijn geïnterviewd:

- Woningcorporatie Woonservice;
- Woningcorporatie Actium;
- Distributiecentrum Jumbo;
- Afvalverwerkingsbedrijf Attero Wijster
- Natuur- en Milieufederatie Drenthe;
- Calduran kalkzandsteen;
- FrieslandCampina DOMO;
- Rabobank Assen en Noord-Drenthe.

Op de volgende pagina's staan de resultaten van de (straat)interviews weergegeven.

Resultaten enquête en straatinterviews

Het resultaat
per gestelde
vraag

1. Wat is voor u het meest kenmerkende beeld van Midden-Drenthe?

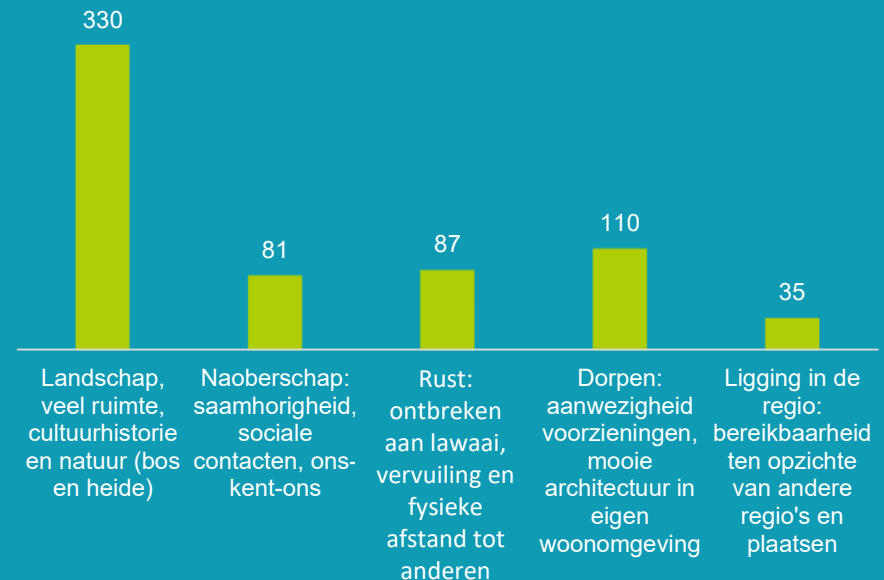
In de wolk hieronder is te zien welke antwoorden er gegeven zijn. Hoe groter een term staat afgebeeld, hoe vaker deze term is genoemd.

De inwoners van Midden-Drenthe zien de gemeente als een rustige, groene gemeente met veel natuur en landschappelijke waarden. Dit zijn alleen kenmerken, in deze vraag is nog niet om een oordeel hierover gevraagd. Dat komt bij de volgende vraag aan bod.

2. Wat vindt u het mooiste aan Midden-Drenthe/aan uw eigen buurt?

In de volgende grafiek hebben we de antwoorden op deze vraag gegroepeerd. Antwoorden die ongeveer dezelfde strekking hebben, hebben we samengevoegd. De staven geven aan hoe vaak een antwoord gegeven is. Hoe hoger de staaf, hoe vaker het antwoord is gegeven.

Bovenstaande grafiek maakt duidelijk dat de inwoners van Midden-Drenthe het landschap, ruimte, cultuurhistorie en natuur het meest waarderen aan hun omgeving. De rust, ruimte en stilte is een belangrijke kwaliteit en moet volgens inwoners ook beschermd worden. Verder is in de dorpen naoberschap van belang en de aanwezigheid van goede voorzieningen. ►►

3. Wat zou u anders willen in Midden-Drenthe/ in uw eigen buurt?

In onderstaande afbeelding hebben we de verschillende antwoorden gegroepeerd. De grootte van de vlakken corresponderen met het aantal keer dat een onderwerp is benoemd. Het aantal keer dat een onderwerp is benoemd, staat achter de tekst weergegeven.

Het onderwerp wat het vaakst is benoemd en wat inwoners dus graag anders zien in Midden-Drenthe/in hun eigen buurt, is de verkeersveiligheid en bereikbaarheid. Dit is een aandachtspunt voor de Omgevingsvisie, maar ook voor de Duurzaamheidsvisie, waaronder het verduurzamen van de mobiliteit. Milieu en duurzaamheid zijn door 10% van de respondenten als onderwerpen benoemd. Dit onderwerp komt dus niet snel op bij mensen

als ze denken aan verbetering van de leefomgeving. Wel worden samenhangende zaken als intensieve landbouw, biodiversiteit en klimaatmaatregelen genoemd.

Verder is de categorie besluitvorming en bestuur van belang voor de duurzaamheidsvisie. De overheid moet volgens inwoners waken voor lange procedures en te veel en ingewikkelde regels. Tevens moet er voor balans tussen lasten en lusten tussen verschillende kernen komen.

De antwoorden hebben we op dezelfde manier weergegeven als bij de vorige vraag: de grootte van het vlak geeft aan hoe vaak een antwoord is gegeven. Met name voorzieningen, natuur, milieu en duurzaamheid worden vaak genoemd. Ook het landschappelijke karakter is belangrijk voor een toekomstig fijn Midden-Drenthe. De impact van duurzaamheid op de leefomgeving moet zo veel mogelijk ingepast worden op een manier die past in het landschap. De rest van de onderwerpen zijn vooral van belang voor de omgevingsvisie. Duurzaamheidsonderwerpen komen niet veel naar voren.

De wolk hieronder geeft weer welke antwoorden gegeven zijn. Hoe groter een woord is afgebeeld, hoe vaker het woord is genoemd. De wolk laat zien waar mensen aan denken bij duurzaamheid. Dit gaat vooral om algemene kreten zoals 'energie' en 'CO₂'. Er staan ook oplossingen in zoals 'zonnepanelen' en 'zuinig met energie'. De associaties met duurzaamheid zijn vooral op het gebied van energie, natuur en in mindere mate met andere duurzaamheidsthema's als circulaire economie. Er worden ook een paar negatieve associaties gegeven, zoals 'klimaatgekte'.

6. Wat kunnen we met elkaar doen om Midden-Drenthe duurzamer te maken?

In de wolk hieronder is te zien welke antwoorden er gegeven zijn. Hoe groter een woord staat afgebeeld, hoe vaker dit woord is genoemd. Uit deze wolk komen duidelijke aanknopingspunten naar voren voor de duurzaamheidsvisie.

1. **Elektriciteit:** Zowel 'zonneparken' als 'windmolens' worden genoemd, maar 'geen windmolens' en 'geen zonneparken' staan ook groot in de wolk.
2. **Landschap:** Onder andere 'denken om landschap', 'landschapvervuiling' en 'inpassing' duiden op het feit dat de landschappelijke inpassing die recht doet aan de gemeente van belang is. Dit is ook in de vorige vragen naar voren gekomen.
3. **Samen en bewustwording:** de gemeente moet en kan niet alles zelf moet doen. Bewoners willen gestimuleerd worden om zelf een steentje bij te dragen aan de opgave.

7. Wat kunt u zelf doen op het gebied van duurzaamheid?

Deze vraag is op verschillende manieren geïnterpreteerd. Enerzijds hebben respondenten de vraag ingevuld met in het achterhoofd wat ze **op dit moment** al doen op duurzaamheidsgebied. Een grote minderheid redeneert echter vanuit **theoretische mogelijkheden**: wat zou ik eventueel ooit kunnen doen aan duurzaamheid.

- 200 respondenten geven aan **zonnepanelen op hun dak** te hebben gelegd, concrete plannen te hebben om dat op korte termijn te gaan doen of erover na te denken. Verder is een grote groep respondenten (ongeveer 150) die aangeeft dat **isolatie** van hun huis een optie zou kunnen zijn of al in een (redelijk) goed geïsoleerd huis te wonen.
- De meest genoemde maatregelen zijn die waar minder grote investeringen mee gemoeid gaan. Zo geeft een aanzienlijk deel van de respondenten aan (90) hun **tuin te vergroenen** door het aandeel tegels en/of stenen te beperken en zo **ruimte voor water** te creëren (40).
- Ook duurzame mobiliteit wordt regelmatig genoemd. Zo geven respondenten aan dat ze **vaker de fiets willen pakken** (30), **minder of niet te vliegen** (4) en het **autogebruik te willen verminderen** (25). Over **elektrisch rijden** zijn veel respondenten (10) erg sceptisch; het wordt te duur gevonden, men twijfelt aan de praktische haalbaarheid ervan (actieradius), er is een gebrek aan laadpalen en er wordt getwijfeld aan de duurzaamheid ervan.
- Doen aan **energiebesparing** wordt ook aangehaald als een manier om te verduurzamen (25); minder vaak het licht aanlaten en bewuster verwarmen. Het verlengde daarvan is ook het **verminderen van consumptie** genoemd om te verduurzamen; door bewuster in te kopen (voornamelijk op het gebied van voedsel en kleding) hoopt men **minder verspilling** te bereiken (5). **Biologisch eten** (10) en **minder vlees eten** (10) is een maatregel die in dit kader ook een aantal keer genoemd is.
- Afvalscheiding is de vaakst genoemde maatregel die mensen nemen voor een duurzamere wereld.
- Slechts een relatief kleine minderheid geeft aan het niet te weten of geen verantwoordelijkheid te voelen (27). ■

1.2 Samenvatting stakeholder-interviews

We hebben een selectie gemaakt van stakeholders waarmee we één-op-één gesprekken hebben gevoerd. Dit betreft vooral bedrijven en organisaties die zelf een rol hebben in de energietransitie, bijvoorbeeld als mogelijke warmteleverancier, maar ook als woningcorporatie die het eigen bezit van duurzame energie moet gaan voorzien. Doel van de gesprekken is beter zicht te krijgen op wat deze stakeholders zelf al doen, wat zij voor vraagstukken hebben, wat voor thema's zij relevant vinden voor het duurzaamheidsprogramma en welke rol zij voor de gemeente én voor zichzelf zien weggelegd.

Goede voorbeeld

Alle partijen zetten ook zelf, in de eigen organisatie, volop stappen om te verduurzamen. En willen die voorbeelden graag delen met anderen en bij elkaar inspiratie op doen.

Warmtevisie

Alle partijen zijn blij dat er gewerkt wordt richting een warmtevisie. Voor iedereen geldt (vanuit verschillende belangen) dat zij er bij willen zijn, mee willen denken en samen dingen willen oppakken.

Koplopersgroep

Een "Koplopersgroep" wordt positief ontvangen. Belangrijk dat de gemeente er zelf een rol in pakt, zeker in het bij elkaar blijven brengen van de partijen. De stakeholders zijn zeker bereid zelf ook rollen te pakken en zich te verbinden aan gezamenlijke afspraken (die ze zelf tot stand doen komen).

Reststromen inzetten

De grote bedrijven zijn zeker bereid mee te denken over het beschikbaar stellen van hun reststromen. Garanties afgeven over de duur van levering ligt lastig.

Energietransitie/warmte

Alle partijen noemen als thema's energietransitie / warmte. Dat heeft prioriteit. Daarnaast wordt vaak ook leefomgeving in de breedste zin genoemd, met behoud van landschap, natuur en groen.

Betaalbaarheid

Betaalbaarheid is een heel belangrijk thema: want hoe zorgen we ervoor dat inwoners en bedrijven op een betaalbare manier hun woningen, bedrijfsprocessen en gebouwen kunnen verduurzamen?

2. Ateliers

Wat hebben we gedaan?

De volgende ateliers zijn gehouden:

1. Stakeholdersateliers (5 en 7 maart 2019)

Samen met relevante stakeholders zijn we in gesprek gegaan over duurzaamheidsthema's en oplossingen. Tijdens het eerste atelier zijn we aan de slag gegaan met verschillende duurzaamheidsthema's en de vraag welke belangrijk zijn voor Midden-Drenthe. Vervolgens zijn we over deze thema's in discussie gegaan om het over mogelijke oplossingen te hebben. Hierbij ging het niet alleen om wat de gemeente kan doen, maar ook wat de stakeholders kunnen betekenen en wat zij daar voor nodig hebben.

2. Terugkoppelsessie (18 april 2019)

Tijdens de terugkoppelsessie hebben we de stakeholders gepresenteerd wat er uit de andere participatie-onderdelen is gekomen en hoe we de resultaten van de sessies vertaald hebben naar de duurzaamheidsvisie. Hier hebben de stakeholders op gereageerd met nuances en inschattingen over de haalbaarheid van de aangedragen oplossingen. Ook zijn er tijdens de terugkoppelsessie ideeën opgehaald voor verduurzamingsprojecten. Deze zijn verdeeld in:

N O W	laaghangend fruit/quick wins, hebben draagvlak, laag risico, resulteren doorgaans in een kleine stap vooruit.
H O W	toekomstmuziek: zorgen voor een doorbraak en hebben impact, maar zijn – op dit moment – lastig te implementeren door beperkingen (financieel, technologisch, juridisch, etc.).
W O W	robuuste projecten die voor veel impact en energie zorgen, kunnen voor een doorbraak zorgen, maar wel inzet nodig om realisatie mogelijk te maken

Er waren een 16 partijen aanwezig bij de terugkoppelsessie, met in totaal 29 deelnemers, waaronder:

- LTO Noord, afdeling Midden-Drenthe;
- Banken;
- Woningcorporaties;
- Netbeheerder;
- Energiecoöperaties;
- Dorpsoverleg Midden-Drenthe, Dorp en wijkverenigingen;
- Ouderenvertegenwoordigers;
- Bedrijven (grote stakeholders);
- Raadsleden;

2. Atelier met OSO (Overleg Samenwerkende Ouderen Organisaties)

Met het OSO hebben we een atelier georganiseerd specifiek voor ouderen. In dit atelier stonden zowel de Duurzaamheidsvisie als de Omgevingsvisie centraal. De oudere inwoners van de gemeente hebben al eens een energietransitie meegemaakt, toen zij aangesloten werden op het aardgas. In het atelier is stilgestaan bij de vraag hoe zij aan kijken tegen deze nieuwe transitie en tegen duurzaamheid in algemene zin.

3. Kinder-atelier

Naast de ouderen worden kinderen ook actief meegenomen, het gaat immers om hun toekomst! Dit doen we aan de hand van een gastles op een basisschool. Dit staat gepland voor 4 juli. Het is de bedoeling met de kinderen in gesprek te gaan over duurzaamheid. Vervolgens vragen we de kinderen om hun dorp of platteland van de toekomst te beschrijven en/of tekenen.

Resultaten stakeholderateliërs

Opbrengst sessie:

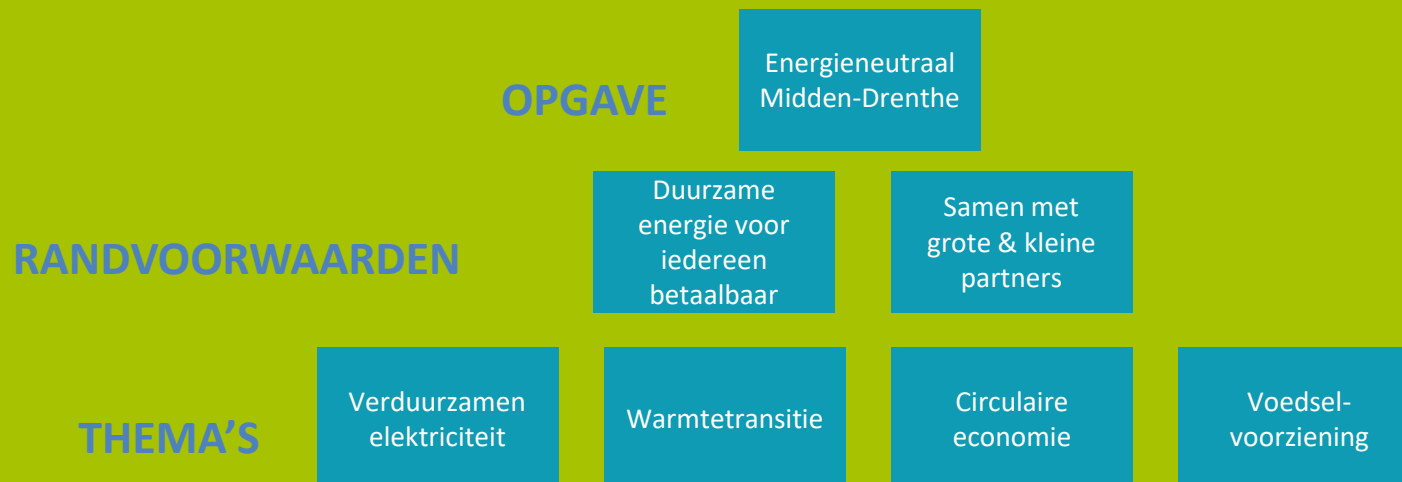
- Samen doen en lokaal doen, coöperatief vanuit de kracht, en elkaar er in meenemen (bewustwording, van elkaar leren)
- Opbrengsten in de samenleving houden, coöperatief. Besparen op woonlasten.
- Sluiten van kringlopen, lokale producten, eigen markt met lokale producten.
- Circulair en tijdelijk bouwen, materialen hergebruiken.
- Energietransitie (zon op daken

(asbest er af), zon op land, wind, waterstof, ondergrond, opslag) ; energie- & CO₂ neutraal worden.

Klimaatadaptatie (wordt in een apart plan opgenomen)

Meest benoemde punt:
bewustwording +
mensen helpen de juiste
keuzes te maken en de
weg te vinden

Projectideeën verduurzamen elektriciteitsverbruik

NOW!

- Lokale energie inkopen door energiecoöperatie
- Oude apparatuur vervangen → duur in verbruik;
- Geluidswal volleggen met zonnepanelen;
- Bekendheid Drents Energieloket verbeteren;
- Stimuleren lokale initiatieven door gemeenten;
- Doorgaan open huis duurzame routes + DOTEK (Duurzaam Op Eigen Kracht);
- Regeling 'Asbest eraf, zonnepanelen erop' ook beschikbaar maken voor woningeigenaren;
- Winst van duurzame energieprojecten in de regio houden;
- Verlichting verduurzamen (o.a. door slimme verklikker): particulieren, bedrijven en overheid;
- Opstellen energieladder Midden-Drenthe.

HOW?

- Mobiliteit: fietssnelwegen;
- Betaalbare energieopslag.

WOW!

- Verbinding maken met internet of things Drenthe;
- Duurzame/slimme straatverlichting;
- Lokale energieopwekking door energiecoöperaties en inwoners

Projectideeën verduurzamen warmteverbruik

NOW!

- Bewustwording van hoe je je huis effectief verwarmt;
- Kennis verduurzamen huurwoningen delen met particulieren;
- Particuliere voorraad is het aandachtspunt;
- Kartrekkers van duurzame woningen/gebouwen stimuleren om open huis te houden;
- Veel keuze, veel aanbod: inzicht bieden & maak de keuze beperkt (a.b.c.). Kant-en-klare betaalbare oplossingen aanbieden. Stappenplan verduurzamen (Isolatie → ventilatie → zonnepanelen);
- Bewustwording (isolatie, in kaart brengen verbruik, opwekking);
- Maak gebruik van de warmte van de zon (zonthermie);
- Banken geven rentevoordeel voor hypotheek waarbij wordt verduurzaamd.

HOW?

- Betaalbaar voor iedereen in relatie tot totaallasten;
- Duidelijk plan/ tijdspad bij wijkgerichte aanpak;
- Financiering voor mensen die verduurzamen van hun woning niet kunnen betalen;
- Communicatie bewoners → warmteprobleem;
- Huur + energiekosten → kijken naar woonlasten;
- Wijkgerichte aanpak;
- Beschikbare restwarmte inzetten in de gemeente.

WOW!

- Goedkope financiering;
- Lokale energieopwekking;
- Energie opwekken bij zuiveringsinstallaties

Projectideeën circulaire economie

NOW!

- Op basisscholen beginnen en bedrijven betrekken;
- Tijdelijke woningbouw (verplaatsbaar! demontabel);
- Vestiging nieuwe bedrijven CO₂-neutraal;
- Gemeente moet goede voorbeeld geven;
- Voorbeeldprojecten in het zonnetje zetten;
- Kennisdeling gemeenten → ophalen wat er al is en hier bekendheid aan geven: gemeente als etalage voor particuliere ideeën/projecten;
- Opbrengsten energieproductie lokale duurzame energieprojecten inzetten voor warmtetransitie;
- MPG-norm handhaving + toetsing door gemeenten;
- Echt oude wasmachines aanpakken (repareren of nieuwe met goed energielabel).

HOW?

- Hergebruik plastic (PMD) voor bijv. straatmeubilair;
- Financiën geen dilemma - Stimuleer Circulaire initiatieven;
- Deeleconomie (witgoed);
- Circulair witgoed;
- Verordening bouwbesluit stimuleren.

WOW!

- Hergebruik van gemaaid bermgras;
- Bestaande circulaire initiatieven als voorbeeldfunctie;
- Stimuleren hergebruik/ zelfvoorzienendheid bij nieuwbouw.

Projectideeën verduurzamen voedselvoorziening

NOW!

- Moestuin voor voedselbank;
- Voorkomen verspilling en afval;
- Lokale voedseldistributie: boeren leveren aan lokale horeca ;
- Gemeente geeft goede voorbeeld: kantine 'voedsel' uit landwinkels uit Midden-Drenthe: meer bekendheid aan lokale producten.
- Streekmarkt met alleen streekproducten;
- Meer volkstuinjes;
- Onderwijsvoorlichting lokale voedselvoorziening;
- Kijken welke grond het meest geschikt is voor optimale opbrengst (niet verbouwen, wat niet wil);
- Rol gemeenten & ondernemers: pakken dit samen op, ook regionaal;
- Eigen tas meenemen, geen plastic tasjes;
- Anders winkelen met als resultaat minder transport, via app;
- Initiatieven op dorpsniveau, gemeente stimuleert dit;
- Seizoensgebonden eten.

HOW?

- Knelpunten in beeld biologisch $\leftrightarrow$ gangbaar;
- Lifestylecoach, gezond eten;
- Wet -en regelgeving werkt de boeren tegen;
- Uitdragen dialoog tussen boer en burgers;
- Verpakkingen afbreekbaar maken;
- Voedselverpakking duurzaam en eerlijker;
- Herken je tuin (brandnetel, blad, winterpostelein $\rightarrow$ alles is eetbaar).

WOW!

- Kijk wel naar totale CO₂ footprint als we keuzes maken op basis van regio.

Resultaten ouderenatelier

Dit doen de ouderen zelf op duurzaamheidsgebied/hier lopen ze tegenaan:

- Sommige ouderen zijn er helemaal niet mee bezig: investering verdien ik niet meer terug.
- Sommige ouderen juist wel: goede wereld achter laten voor kinderen.
- Afval scheiden is lastig, kan niet overal > moet ook op scholen, bedrijven en bij appartementen kunnen.
- Er zijn betaalbare, duurzame woningen die levensloopbestendig zijn nodig. Bestaande woningen moeten worden geïsoleerd.
- Financieel lastig, zonder subsidie werkt het vaak niet;
- Duidelijkheid scheppen over wat “goed is om te doen” qua verduurzaming van de woning en over financiering daarvan.

Elektriciteit verduurzamen:

- De meningen zijn verdeeld over windmolens, sommige deelnemers zijn voor, anderen niet. Door een aantal deelnemers is ook aangegeven dat ze liever kleine windmolens zien dan grote;
- Eerst zonnepanelen op daken > kansen bij boerderijen!

IDEEËN:

Straatverlichting verduurzamen: LED verlichting of slim verlichten. Niet alles hoeft altijd fel verlicht te worden!

Goed openbaar vervoer

Reststromen industrie gebruiken

Behouden en uitbreiden hoeveelheid groen

Biologische producten moeten goedkoper worden: kan bijvoorbeeld door de BTW te verminderen.

Verduurzaming de Karspelhof

Sociale kant van duurzaamheid, o.a. in het verbeteren van Naorberschap: opvoeden!

3. Dialogsessies

Wat hebben we gedaan?

Ten slotte hebben we dialoogsessies georganiseerd om wat dieper op het onderwerp energietransitie in te gaan. Hierbij lag de focus vooral op grootschalige elektriciteitsopwekking door middel van zonnenvelden en windmolens. Tijdens de drie avonden hebben we de deelnemers geïnformeerd over het nut en de noodzaak van duurzame elektriciteit en hoeveel er nodig is de gemeente qua elektriciteitsverbruik te verduurzamen. Vervolgens konden de deelnemers in groepjes discussiëren over stellingen en op de kaart voorkeuren aangeven. Het doel was niet alleen voorkeuren en adviezen op te halen, maar ook het informeren van inwoners en het creëren van bewustwording. Zonnenvelden en windmolens hebben een impact op de leefomgeving en zijn daarom vaak omstreden, maar wel nodig.

We hebben drie dialoogsessies met inwoners gehouden: in **Smilde** (15 april 2019; 25 deelnemers), **Beilen** (16 april 2019; 45 deelnemers) en **Westerbork** (23 april 2019; 65 deelnemers). Vervolgens is ook één sessie met initiatiefnemers van zonneparken en windparken (24 april 2019) gehouden, bedoeld om met deskundigen te sparren over uitdagingen die bij het onderwerp komen kijken.

Opzet programma

Het programma was elke avond hetzelfde. Na een ontvangst werd eerst een plenaire presentatie gegeven over het onderwerp, de opgave en de opzet van de avond. Op deze manier begonnen alle groepjes op hetzelfde niveau met dezelfde informatie. Na de presentatie zijn de deelnemers in groepjes van 6-10 personen in discussie gegaan over het onderwerp. Elke groep werd door een neutrale tafelbegeleider gefaciliteerd. Tijdens de discussie stonden de volgende vragen centraal:

- **Dilemma's over de opgave.** Aan de hand van zes dilemma's hebben de

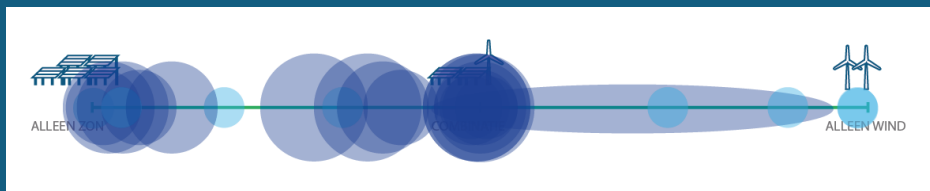
deelnemers gediscussieerd over de opgave. Per dilemma kon een sticker op een as tussen twee uitersten geplakt worden. Argumenten en uitgangspunten konden op het formulier worden geschreven. (De gebruikte dilemma's staan op de volgende pagina bij de resultaten).

- **Locaties.** Met een kansenkaart voor zonnenvelden en windmolens op tafel hebben deelnemers gediscussieerd over locaties waar duurzame energie wel of niet mag komen.

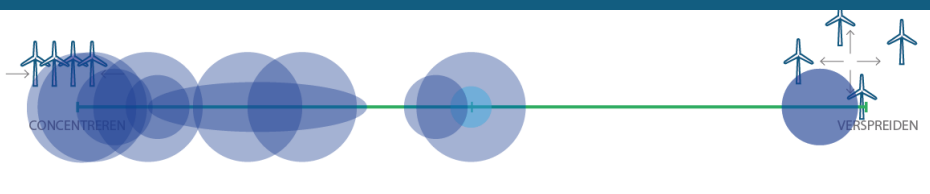
3.1 Resultaten dialoogsessies inwoners

Dilemma 1: Vooral inzetten op wind / op zon / of op een combinatie ?

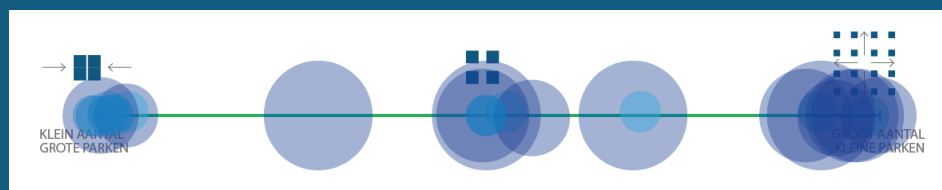
- De deelnemers geven een voorkeur voor een combinatie van zon en wind, velen neigen meer naar zon dan wind. Er zijn ook deelnemers die tegen windenergie zijn en een paar tegen zonneparken.
- Veel deelnemers vinden dat zonneparken op daken voorrang moeten krijgen. Op dit moment kunnen veel zonnedaken niet doorgaan, de gemeente moet meer doen om deze projecten mogelijk te maken.
- Participatie, lokaal profiteren van de opbrengsten en draagvlak zijn belangrijk, bij windenergie nog extra.
- Meervoudig landgebruik wordt door velen als aandachtspunt genoemd. Daarnaast moet waardevolle landbouwgrond gekoesterd worden en moeten parken met respect voor het landschap worden aangelegd. Voorbeelden: het VAM-terrein of geluidswallen.
- De combinatie van wind en zon is belangrijk voor de elektriciteitsbalans en netbalans. Hierom moet er ook aandacht zijn voor opslag en andere vormen van energie (gasproductie bijvoorbeeld).

Dilemma 2: Als er meerdere windturbines worden geplaatst, wat heeft dan uw voorkeur?

- Hier geldt een lichte voorkeur voor concentreren op een goede locatie; waar weinig mensen er last van hebben. Hierdoor worden de lasten beperkt voor inwoners. Als er draagvlak is, moet de gemeente een initiatief niet tegengaan. De baten moeten terugvloeien in de omgeving. NB: recycling van windmolens (en zon) als aandachtspunt in beleid mee, inclusief aandacht voor 'terugverdienen' van energie benodigd voor productie.
- Ook belangrijk: kleine windmolentjes worden veel genoemd als optie bij boerenbedrijven. Dit is nu niet mogelijk in Midden-Drenthe > moet mogelijk gemaakt worden.
- Mensen die tegen windmolens zijn hebben deze vraag niet ingevuld.

3. Als we meerdere zonneparken een plek willen geven, wat heeft dan uw voorkeur?

- Het is erg belangrijk dat eerst daken benut worden voor zonnepanelen.
- Er zijn uiteenlopende antwoorden op deze vraag gegeven. Er worden verschillende redenen aangedragen: ►

Voor spreiden:

- Lokale initiatieven, ieder dorp zijn eigen park
- Landschappelijke impact beperken, goed inpassen
- Reststukjes gebruiken > geen landbouwgrond opofferen

Voor concentreren:

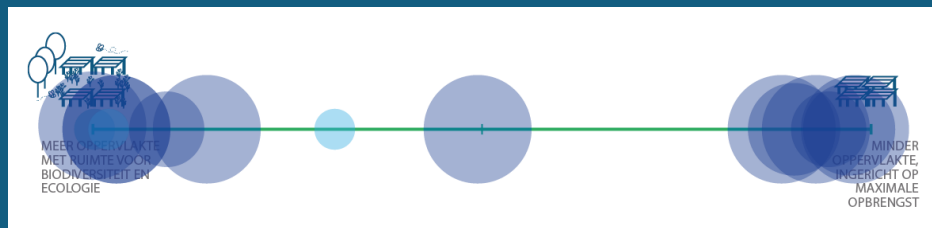
- Kleine initiatieven zijn moeilijk te realiseren, dus grote parken van ontwikkelaars zijn nodig. Netaansluiting is makkelijker te regelen bij een groot park. Business case is gunstiger.
- Aanpassen omgeving: industriële omgeving geschikt voor grote parken.
- Op één plek impact

Uitgangspunten:

- Landschappelijke inpassing
- Meervoudig ruimtegebruik (overkappingen) waar mogelijk
- Hanteer een prioritering: 1) op dak, 2) Reststukken en meervoudig ruimtegebruik, 3) velden
- Geen hoogwaardige, productieve landbouwgrond benutten voor energie opwek
- Toeristisch landschap bewaken

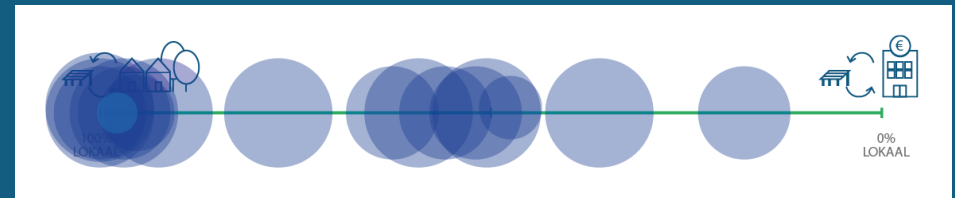
Locaties die genoemd zijn: VAM-terrein, bermen langs snelweg, zandwinplassen, geluidswal, industriegebieden.

Dilemma 4: Wat heeft uw voorkeur bij de aanleg van een zonnepark?

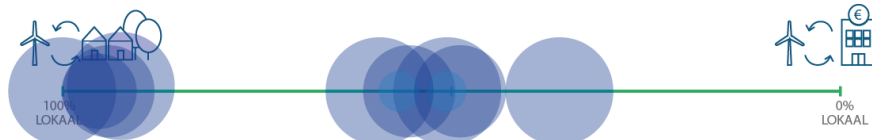
- De antwoorden lopen erg uiteen, er is geen consensus te vinden. Door deelnemers werd ook aangegeven dat dit locatie-afhankelijk is.
 - Concentreren: efficiënt en economisch rendabel, impact concentreren > biodiversiteit kan wel ergens anders
 - Spreiden: minder gronddegradatie, biodiversiteit, landschappelijke inpassing komt ten goede van draagvlak.

Dilemma 5: Hoe kijkt u aan tegen het eigenaarschap van zonneparken?

- In principe zijn veel deelnemers voor 100% lokaal, maar de meeste deelnemers zien ook dat dit niet realistisch is. Als je voor 100% lokaal gaat kan het zijn dat te weinig initiatieven van de grond komen, omdat mensen niet genoeg geld hebben om te investeren. Hierdoor is het nodig om ook ontwikkelaars een kans te geven. Het verdelen van lusten en lasten is hierbij erg belangrijk. Dit hoeft niet per se financiële participatie te zijn, dit kan ook meedenken zijn, goedkope duurzame energie of geld in een gebiedsfonds.
- Een aantal deelnemers vindt dat de gemeente eigenaar moet worden en zien zonneparken als een soort nutsvoorziening. De gemeente moet dan ook zorgen dat de baten ten goede van de gemeenschap komt. ►

Dilemma 6: Hoe kijkt u aan tegen het eigenaarschap van windparken?

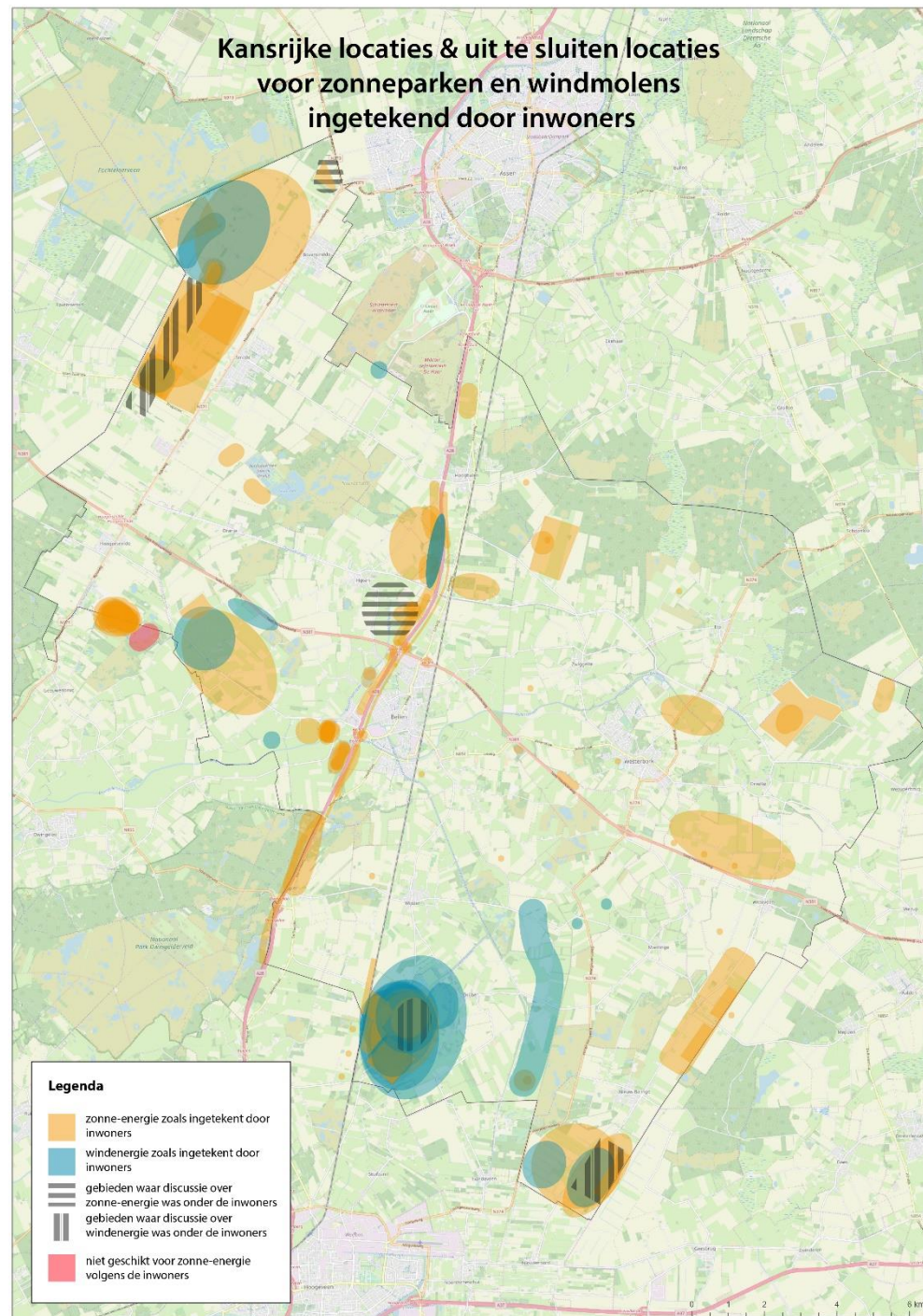

- Bij windenergie zijn de investeringen en risico's veel hoger. Hierdoor is 100% lokaal niet realistisch, dit beseffen veel deelnemers, die daardoor voor 50/50 gaan.
- Eigenlijk speelt hier hetzelfde als bij zonneparken. Liefst zo veel mogelijk lokaal en lokaal profiteren. Ook voor de mensen die geen geld hebben om te investeren mogelijkheden zoeken.
- Professionele aansturing nodig, ook voor goed management op optimale opbrengst.

Kaart

Tijdens de ateliers hebben inwoners samen nagedacht over mogelijke locaties voor zonneparken en windmolens. De kaart hiernaast geeft de locaties, bedacht door de inwoners, weer.

Disclaimer: de weergegeven locaties zijn door inwoners ingetekend en hebben geen beleidsmatige status. De kaart heeft enkel het doel de opgehaalde informatie richting inwoners terug te koppelen.

Sessie met initiatiefnemers: resultaten

Deelnemers

- Projectontwikkelaars;
- Adviesbureaus;
- Agrariërs;
- Staatsbosbeheer;
- Energiecoöperatie.

Kleine versus grote zon- en windparken

- Kleine zonneparken en windmolens mogelijk maken op eigen erf, voor eigen gebruik;
- Een paar grote parken hebben minder impact op het landschap/de ecologie, dan een veelvoud aan verspreide kleine windmolens en zonneparken;
- Subsidie is geënt op grote zonneparken (+10 hectare, minimaal 12 megawatt). De businesscase van zonneparken tussen de 2,5 -10 hectare is veelal niet rendabel;
- Grote parken leveren schaalvoordelen op, waardoor meer budget (geen percentage opnemen in beleid vanwege maatwerk en andere behoeftes inwoners) beschikbaar is voor zaken als biodiversiteit, proces- en financiële participatie en landschappelijke inpassing;
- Coöperaties aan de lat voor de kleine zonneparken & initiatiefnemers (eventueel samen met coöperaties) voor de grote. We hebben beide nodig de ambitie te behalen;
- Afhankelijk van de locatie. De ene plek leent zich beter voor grootschalige ontwikkelingen, dan andere plekken: kortom maatwerk.
- Duurzame energieopwek is niet lelijk!

Inpassing:

- Geen harde eisen opnemen voor landschappelijke/ecologische/maatschappelijke inpassing, maar ruimte bieden voor maatwerk. Elk dorp heeft andere behoeftes. Van belang dat bewoners kunnen kiezen en samen kunnen zoeken naar een voor hen optimale inpassing;
- Beoordeel ontwerpen vanuit ooghoogte en niet vanuit een satellietpositie;
- Verwachting mogelijkheden zonneparken langs infrastructuur bijschaven, vanwege veiligheid & businesscase technische (dure bekabeling voor lijnopstellingen) redenen veelal niet interessant.

Eigenaarschap:

- In de praktijk is er weinig animo vanuit inwoners daadwerkelijk eigenaar te zijn van een zonnepark. Want 100% lokaal, is ook 100% lokaal risico. Ze willen graag goed worden betrokken, keuzemogelijkheden hebben en meebeslissen en meeprofiteren. Echter, de ontwikkeling, exploitatie en het onderhoud van een groot zonnepark of grote windmolen vergt professionele kennis.

Zon op dak:

Er zijn vraagtekens gezet bij de haalbaarheid van de ambitie zon op dak (30% van geschikte daken).

Innovatie:

Nu enkel pilotmatig & kleinschalig mogelijk om elektriciteit om te zetten in waterstof en/of accumatie op te slaan. Deze pilots zijn nog erg duur.

Landbouwgrond:

Onderscheid maken: tussen vruchtbare, goede en minder vruchtbare /natte/zeer vervuilde landbouwgronden.

Netinpassing:

Onvoldoende capaciteit aanwezig, twee mogelijkheden: korte termijn (redundantie* wordt losgelaten) en lange termijn (capaciteit uitbreiden)

*Redundantie: netbeheerders zijn nu verplicht voor elke aansluiting 'redundantie' in het net aan te bieden; extra kabels en installaties waardoor – bij storingen en onderhoud – levering van elektriciteit gegarandeerd is. Door de redundantie-eis te versoepelen voor nieuwe duurzame 'invoeders', kunnen deze sneller worden aangesloten. De ruimte op het elektriciteitsnet wordt zo efficiënter benut.